

Foresight of Women's Studies Field in Iran

Leila Falahati*

Abstract

Since its establishment, the field of women's studies in Iran has experienced plenty of challenges including the lack of success in theorizing and inefficiency in identifying and explaining local and national issues, the great influence of political discourses, the high rate of job-seeking graduates, the ineffectiveness of teaching materials in providing professional skills, and Knowledge. The present study seeks to explain the future of the field of women's studies in Iran using the causal layered analysis approach. This research has investigated the analysis of the situation by using causal layered analysis based on the review of the research background, at four levels of litany or description, causal systems, discourses and worldviews and finally the analysis of myths and metaphors. Layered analysis of two uncertainties including "weakness of educational approach" and "dominance of political approaches" and two important drivers in the future direction of the field including "specialization" and "development of interdisciplinary approach" were identified. Based on the findings, four alternative futures including silence-dissolution, Local-ideological-based, Local-evidence-based and professional- supervision have been suggested. These four alternative futures in interaction with each other will produce different outputs in a range from "preserving the status quo", "instrumental-intersectional" to "local-regional" and "local-transregional".

Keywords: Women's Studies, the future of women's studies, future studies, interdisciplinary, Gender Studies, causal layered analysis.

* Associate Professor of Gender and Development, Department of women studies, Institute for Social and Cultural Studies, ORCID: 0000-0003-1423-6412, Falahati@iscs.ac.ir

Date received: 05/06/2024, Date of acceptance: 06/10/2024

Introduction

In Iran, the Institute for Women's Studies and Research is known as the origin of the establishment of the field of women's studies. There is no consensus regarding the initial idea of establishing this field in Iran, but based on the documents, the initial plan of establishing this field was approved in January 1999 in the form of a master's degree in "Women's Studies" in the Supreme Planning Council of the Ministry of Culture and Higher Education. In the final resolution, the purpose of establishing this field is to introduce the dignity and role of women in the universe from the perspective of Islam. It aims to train professional human resources to foster education and research in women's affairs and to train human resources for optimal policy-making at different levels of national planning. Additionally, it aims to strengthen scientific insight towards women's issues in order to improve social and cultural attitudes. At first, it seemed that this field would remain in the academic field in the same form, but in the beginning of the 80s, due to the existence of suspicions that the field and its content were feminist, changes were made in the title and categorized the field to three areas including, "Women's Rights in Islam", "Woman and Family" and "Woman and History", however the field of "women and history" was excluded due to the lack of students request for admission. Reviewing the subjects and course curriculum of these two areas "Women's Rights in Islam" and "Woman and Family" show that an effort has been made to develop this field with an interdisciplinary approach and on the basis of the local and social needs of Iran and centered on Islamic perspectives. Despite efforts over the past two decades, this field still faces numerous challenges. These include difficulties in developing theories, inefficiencies in addressing local and national issues, the significant impact of political discourses, high unemployment rates among graduates, and inadequacies in curriculum resources for providing professional skills and practical knowledge. Present study is aiming to analyze the future of women's studies in Iran by causally examining the challenges facing the field.

Materials and Methods

This research has examined the analysis of situation using causal layered analysis. It is based on the review of the literature at four levels: the litany, social causes, discourse/worldview and myth/metaphor.

Discussion and Results

The findings suggest four alternative futures for the upcoming development of women's studies in Iran: silence-dissolution, Local-Ideological-based, Local-Evidence-based, and Professional- Supervision. In the scenario of silence-dissolution, the field continues to suffer from ineffectiveness and isolation in the realm of women's issues, both theoretically and strategically, facing rejection from both academic institutions and governance. In this scenario, the outputs of women's studies, including the contribution of up-to-date theoretical knowledge and the creation of practical frameworks to address women's issues in Iran, are isolated and rejected by both academia and governance. If this continues, the field may face silent removal and eventual dissolution. In the scenario of local-ideological-based, while prioritizing and addressing the inequality faced by Iranian women, the field remains largely influenced by political and ideological approaches. This has led to a focus on numerical growth in terms of students and educational institutions, but it has also resulted in a limited range of subjects and a reliance on traditional teaching methods. As a consequence, the knowledge being produced lacks innovation and does not contribute significantly to theoretical advancements or policy development. In the scenario of local-evidence based, attention is given to national issues and gender planning skills are developed within the framework of a particular discipline. Prioritization is based on official data and trends in the field of women's development, allowing for fluidity in research and education. This approach aims to identify, explain, and implement strategies. It also creates a space for discourse across different disciplines, fostering interdisciplinary approaches that contribute to the development of the discipline and its outcomes. National frameworks will be developed based on societal realities, and the standardization of women's indicators will be aligned with current knowledge.

However, due to the dominance of ideological and political approaches, this approach may be temporary and unstable, particularly when influenced by changing political factions. In the scenario of professional- supervision, there will be a reorganization that emphasizes an intelligent and qualitative approach with a professional approach. This will involve analyzing stakeholders at different levels in a depoliticized manner, considering knowledge at specialized and practical levels, and compiling and developing educational resources. Technical knowledge about women at national, regional, and global levels, along with accurate understanding of local issues and national needs, will lead to the development of local theories and practical frameworks for women's advancement. This approach allows for the production of

professional and practical knowledge tailored to specific political and ideological contexts (such as Islamic countries), integrating modern literature into traditional subjects. Additionally, it will enable intelligent engagement with women's knowledge at the international level. These four alternative futures, interacting with each other, will lead to different outcomes, ranging from "maintaining the status quo" to "instrumental-intersectional" "local-regional" and "local-transregional."

Conclusions

The causal analysis revealed two important strategies that can enhance the effectiveness of the course. The first strategy involves emphasizing the "professionalization" of the field and reorganizing course curriculum. This entails focusing on professional and technical skills for gender-based data analysis, gender analysis, and gender planning to improve the current situation at minimal cost. Additionally, exerting more control over student recruitment and paying attention to the capacities of recruited students in this field, while enhancing their analytical and specialized abilities, will significantly improve the quality of graduates. The second strategy involves adopting an "interdisciplinary" approach to develop women's studies as a research field. Encouraging researchers from other fields to consider the issues of gender, women, and the family context in their research will contribute to the advancement of knowledge in this field. This approach will lead to the creation of new theories and knowledge based on professional studies from other fields in an applied manner.

Bibliography

- Abbott, P., & Wallace, C (1991). *An introduction to sociology: Feminist perspectives*, Routledge, Uk, London
- Afshari Kermani, M.H. (2020). Future design based on causal layer analysis (CLA) method, *Social Cultural Communicational*, 12 (38), 133-156. 10.22081/fpq.2019.69873. (in Persian)
- Ahmadi Khorasani, N. (2012). Women's studies field: from women's movement activists to seminary girls. *Mehrnameh*, 3(23). (in Persian)
- Ahmadian, M. (2010). Opinion of Professionals about Women's Studies, *Reihaneh Magazine*, Center for Women Participation, 4(5). (in Persian)
- Ardalan, P. (2001). Women's studies field: uninvited guest for social science, *Zanan Magazine*, 83, pp:32. (in Persian)
- Badreh, M. (2022, Jun 23). "Problems, shortcomings and opportunities facing the field of women and family studies". SNN.IR. snn.ir/004GiC. (in Persian).

155 Abstract

- Bagheri, Sh., & Bouriyaie, Z. (2018). Strategic critical approach to women's studies filed in Iran (applying the SWOT model), *Quarterly Journal of Evolution in Humanities*, 1 (1). (in Persian)
- Basiri, M. (2005). Women and family in academic studies: a report on the establishment of the field of women's and family studies in the Iranian universities, *Payam Zan*, 14 (2). (in Persian).
- Berger, Michele Tracy; Radeloff, Cheryl (2015). *Transforming Scholarship: Why Women's and Gender Studies Students Are Changing Themselves and the World*. New York: Routledge.
- Boxer, M. J. (2002). Women's Studies as Women's History. *Women's Studies Quarterly*, 30(3/4), 42–51.
- Ezazi, SH. (2002). An Introduction to establishment of women's studies filed in Iran, *Reihaneh Magazine*, Center for Women Participation, 1(1). (in Persian)
- Hosseini-moghaddam, S.M. (2010). The application of future studies in political science based on the method of causal layered analysis. *Political and International Approaches*, 23, 169–188. (in Persian).
- Inayatullah, S. (2015). Layered analysis of causes, volume 1, translation: Masoud Manzavi, second edition, Tehran, Defense Industries Educational and Research Institute (Future Research Center for Defense Sciences and Technologies). (In Persian).
- Karami Ghahi, M.T. (2019 January 19). The field of women's studies is a necessity, In IRNA, <https://irna.ir/xjrZd8>. (in Persian).
- Khazali, K. (2012). The requirements of women's studies in a conversation with the head of the Social Cultural Council of Women and Family: opportunities and threats, a critical look at the field of women's studies in Iran. *Zamaneh*, 27 & 28, 48–50. (in Persian).
- Mesri, K. (2023, August 6). We need to review women's studies without imitating other countries/ women's studies can prevent unreasonable movements. In IBNA. <https://www.ibna.ir/vdcawenei49ny01.k5k4.html>. (in Persian).
- Mirhosseini, Z. (2022, Jun 23). Problems, shortcomings and opportunities facing the field of women and family studies. In SSN. snn.ir/004GiC. (in Persian).
- Motie, N (2001). Women's Studies: Suspending Reality or Positioning Women, *Zanan Magazine*, 80, p:37. (In Persian).
- Papinejad, SH. (2011). *Feminism in critical balance: women studies*, Qom, Maaref Publications. (in Persian).
- Roshanfekar, k. (2017, September 19). There is no consensus about the curriculum of this field. In *Irna*. <https://irna.ir/xjmHnb>. (in Persian).
- Rowshani, SH., arzegar, KH., Shahcheraghian, M., & Momen, R. S. (2020). Women's Studies in Iran: Challenges and Solutions. *Journal of women and family studies*, 7(3 (15)), 9-50. SID. <https://sid.ir/paper/386232/en>. (in Persian).
- Salimi-moghadam, S. (2009). A critical review of women's studies field in Iran. *Houra*, 31. (in Persian).

- Sadegi-Fasaei, S. (2016, March 1). Investigating issues and problems of women's studies field, Expert meeting of The Center for Women and Family Studies of Tehran University, Iran Sociological Association. (in Persian).
- Shadi-talab, J. (2023, September 23). Women's studies should not be limited to family studies/we did not reach our goals in the field of women's studies. in IBNA. <https://www.ibna.ir/vdcgx39w3ak9t74.rpra.html>. (in Persian).
- Shariat-Panahi, N.S.M. (2023, August 8). We need the return of women's studies to its academic position/ Women's studies has not found its place in the university, nor in society and politics!. In IBNA. <https://www.ibna.ir/vdcfmjdmxw6djja.igiw.html>. (in Persian).
- Shaarbafchizadeh, M. (2012). A critical look at the field of women's studies and its topics, *Zamaneh Magazine*, 27 & 28, 45-46. (In Persian).
- Shaw, Susan M.; Lee, Janet (23 April 2014). Women's voices, feminist visions: classic and contemporary readings (Sixth ed.). New York, NY: McGraw-Hill.
- Smith, D. E., Sherman, J., & Beck, E. T. (1979). A sociology for women. *The prism of sex: Essays in the sociology of knowledge*, 1. Smith, D. E., Sherman, J., & Beck, E. T. (1979). A sociology for women. *The prism of sex: Essays in the sociology of knowledge*, 1.
- Tohidi, N. (2015, January 22). Women's studies field in Iran. *Azadi Andisheh*, 1, 150-214. (in Persian).
- Yahyapour Komle, S. (2017). Futurism of Women Studies in Iran, Master's thesis, Kharazmi University, Faculty of Law and Political Sciences. (in Persian).

آینده‌نگاری رشته مطالعات زنان در ایران

لیلا فلاحتی*

چکیده

رشته مطالعات زنان در ایران از بدو تاسیس تاکنون فراز و فرودهای متعددی از جمله تغییر عنوان، حذف برخی گرایش‌ها و تغییر سرفصل را تجربه نموده است. با این وجود در گذر از دو دهه گذشته همچنان درگیر چالش‌های متعددی از جمله عدم موفقیت در نظریه‌پردازی و ناکارآمدی در شناسایی و تبیین مسائل بومی و ملی، تأثیرپذیری فراوان از گفتمان‌های سیاسی، نرخ بالای دانش‌آموختگان جویای کار، ناکارآمدی منابع درسی در ارائه مهارت تخصصی و دانش کاربردی است. هدف این مطالعه بررسی آینده رشته مطالعات زنان در ایران بر اساس تحلیل علی چالش‌های موجود در مسیر رشته است. این با استفاده از تحلیل لایه لایه علی، در چهار سطح لیثانی یا توصیف، نظامات علی، گفتمان‌ها و جهان‌بینی و در نهایت تحلیل اسطوره‌ها و استعاره‌ها به بررسی تحلیل وضعیت پرداخته است. تحلیل لایه لایه دو عدم قطعیت شامل «ضعف رویکرد آموزشی» و «تسلط رویکردهای سیاسی» و دو پیشران مهم در مسیر آینده رشته شامل «تخصصی شدن» و «توسعه رویکرد میان رشته‌ای» را نشان داد. نهایتاً چهار آینده بدیل شامل خاموشی-انحلال، بومی‌گرا-اصول مینا، بومی‌گرا-شاهد مینا و تخصصی-راهبری برای آینده‌های پیش رو مطالعات زنان در ایران پیشنهاد شده است. این چهار آینده بدیل در تعامل با یکدیگر بروندهای مختلفی در یک طیف از «حفظ وضعیت موجود»، «بزاری-مقطعی» تا «بومی-منطقه‌ای» و «بومی-فرامنطقه‌ای» را حاصل خواهند آورد.

کلیدواژه‌ها: مطالعات زنان، آینده مطالعات زنان، آینده پژوهی، میان رشته‌ای، علوم انسانی.

* دانشیار جنسیت و توسعه، گروه مطالعات زنان، موسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و

فناوری، Falahati@iscs.ac.ir, ORCID: 0000-0003-1423-6412

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۱۶، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۱۵

۱. مقدمه

مطالعات زنان به عنوان حوزه مطالعاتی و پژوهشی تاریخی دیرینه دارد و می‌توان سابقه آن را در پیوند با آثار و نوشتارهای زنان در عرصه ادبیات مورد بررسی قرار داد. از نظر مستندات تاریخی «رشته مطالعات زنان» به عنوان یک حوزه آکادمیک از اواخر دهه ۱۹۶۰ میلادی و در دوران موج دوم فمینیسم در دانشگاه‌های آمریکا تاسیس شد (باکسر، ۲۰۰۲). پیش از این زمان، موضوع مطالعات زنان در قالب یک درس در برخی از دانشگاه‌های استرالیا و اروپا تدریس می‌شد، اما سامان یافتن آن در چارچوب یک رشته مستقل تحصیلی از اواخر دهه ۱۹۶۰ میلادی آغاز شد. نقطه تلاقی مهم در تاریخ این رشته به انتقادات فمینیست‌ها پیرامون تاثیرگذاری جامعه‌شناسی در سیاست‌گذاری و شناسایی مسائل و اولویت‌های اجتماع و در عین حال حذف زنان از دایره مطالعاتی آن باز می‌گردد. در سال‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ زنان به اعتراض برخاستند که جامعه‌شناسی با زندگی و تجربیات آنها، ارتباطی ندارد، چراکه در مطالعات خود فقط به مردان می‌پردازد.

دوروتی اسمیت (۱۹۷۹) تاکید داشت که جامعه‌شناسی تجربیات و مسائل زنان را به رسمیت نمی‌شناسد و مسائل زنان، از دیدگاه مردان مورد بررسی قرار می‌گیرد. بنابراین فمینیست‌ها چندین انتقاد به جامعه‌شناسی وارد کردند از جمله اینکه کار جامعه‌شناسی عمدتاً تحقیق درباره مردان و به تبع آن نظریه پردازی برای مردان بوده است. یافته‌های پژوهش‌هایی که فقط روی مردان انجام شده به همه مردم تعمیم داده می‌شود و در عین حال مسائل حوزه زنان نادیده گرفته می‌شود. آنها تاکید داشتند که هرگاه زنان در تحقیق گنجانده می‌شوند تصویری تحریف شده و حاکی از پیش داوری جنسی از آنها ارائه می‌شود و جنس و جنسیت نیز به ندرت در مطالعات به عنوان متغیر «تبین‌گر» تلقی می‌شود (آبوت و والاس، ۱۹۹۱). ایجاد رشته مطالعات زنان بستر مناسبی برای سامان دهی و ساختارمند کردن پژوهش‌های حوزه زنان فراهم کرد و در حقیقت علائق پژوهشی و مطالعاتی خارج از فضای آکادمیک را جهت‌دهی علمی و تخصصی داد. بطوریکه ظرف دو دهه، در بسیاری از دانشگاه‌های دنیا تاسیس و در حال حاضر دوره‌های مطالعات زنان در بیش از هفتصد موسسه در ایالات متحده و در سطح جهانی در بیش از چهل کشور ارائه می‌شود (برگر و رادلف، ۲۰۱۵).

در ایران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات زنان، به عنوان خاستگاه تاسیس رشته مطالعات زنان شناخته می‌شود. در مورد ایده اولیه تاسیس این رشته در ایران توافق نظر وجود ندارد، اما بر اساس مستندات طرح اولیه تاسیس این رشته در دی‌ماه ۱۳۷۸ در قالب دوره کارشناسی ارشد

«مطالعات زنان» در شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت فرهنگ و آموزش عالی تصویب شد. در متن مصوبه هدف از تأسیس این رشته «معرفی شأن و نقش زن در جهان هستی از دیدگاه اسلام، تربیت نیروی انسانی متخصص در جهت آموزش و پژوهش در امور زنان؛ تربیت نیروی انسانی جهت سیاست‌گذاری مطلوب در سطوح مختلف برنامه‌ریزی کشور و تقویت بینش علمی نسبت به مسئله زن جهت اصلاح نگرش‌های اجتماعی و فرهنگی» عنوان شده است. ابتدا بنظر می‌رسید که این رشته با همین شکل در حوزه اکادمیک باقی بماند، اما در آغاز دهه ۸۰، بدلیل وجود شائبه فمینیستی بودن رشته و محتوای آن تغییراتی در عنوان و نوع ارائه دروس صورت گرفت و در قالب سه گرایش «حقوق زن در اسلام»، «زن و خانواده» و «زن و تاریخ» به پذیرش دانشجوی ادامه داد، هرچند رشته زن و تاریخ بدلیل عدم استقبال دانشجویان حذف شد (سلیمی مقدم، ۱۳۸۸). نگاهی به عناوین و سرفصل‌های این دو گرایش «حقوق زن در اسلام»، «زن و خانواده» نشان می‌دهد تلاش شده که این رشته با رویکرد میان رشته‌ای و بر بستر نیازهای بومی و اجتماعی ایران و با محوریت دیدگاه‌های اسلامی توسعه یابد.

علاوه بر این، در اهداف پژوهشی این رشته به «آسیب شناسی و ارائه راه حل برای مسائل کشور در حوزه حقوق، جامعه شناسی و روانشناسی» و همچنین «دستیابی به شاخصه‌های ارزیابی و تصمیم‌گیری در حل معضلات زنان در سطح توسعه پایدار» و از جمله خدمات تخصصی نیز به «تربیت کارشناس در امور زنان و خانواده جهت مشاوره در کلیه سطوح اجرایی کشور» و «توانایی سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در امور زنان و خانواده» و «طرح مواضع و بینش اسلامی نسبت به زن و خانواده بصورت علمی در سطح دانشگاهی برای اولین بار در ایران و جهان» اشاره شده است. این در حالی است که مروری بر وضعیت فعلی سرفصل‌های دروس در مقطع دکترا و ارشد نشان می‌دهد که دروس مرتبط با این مهارت‌ها برای دانشجویان عرضه نمی‌شود. به عنوان مثال در مسیر سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای زنان و خانواده، نیاز به اقدامات و استفاده از ابزارهای مختلف هستیم که از جمله می‌توان به دانش تخصصی برای «تحلیل جنسیتی» در مورد «داده‌های مبتنی بر جنس» اشاره نمود. علاوه بر این برای سیاست‌گذاری نیاز به آشنایی با ضرورت‌های برنامه‌ریزی در سطوح مختلف کلان، میانه و خرد هستیم که وابستگی زیادی به دانش تخصصی در حوزه برنامه‌ریزی جنسیتی و بودجه‌ریزی جنسیتی مبتنی بر نیازهای بومی دارد. اما هیچ یک از این دروس و سرفصل‌ها در این دو گرایش نه در مقطع ارشد و نه در مقطع دکترا عرضه نمی‌شود.

یکی دیگر از مسائل موجود در این رشته تاکید بر ضرورت فقهی و حقوقی بودن موضوع رساله‌های تحصیلی دکترای بدلیل عنوان گرایش «حقوق زن در اسلام» است. این در حالی است که در اهداف تاسیس رشته، گستره فراوانی از مسائل و موضوعات و همچنین عرصه‌های جهانی مورد توجه قرار گرفته و در عین حال مروری بر عناوین ۶۲ رساله تحصیلی دکترای دانشگاه تربیت مدرس نشان می‌دهد که بیش از ۸۰ درصد این مطالعات محدود به مسائل حقوقی و قضایی هستند و بیشتر متمرکز بر تحقق عدالت قضایی هستند. بنابراین یکی از مهمترین حوزه‌های مهم این رشته که بهره بردن از رویکردهای بین‌رشته‌ای و فرارشته‌ای برای شناسایی و حل معضلات زنان و ارائه راهبرد و علاوه بر این تربیت نیروی متخصص با مهارت در این حوزه است، به تربیت پژوهشگرانی در حوزه مطالعات فقهی-حقوقی محدود شده است. این انسداد به عنوان یک چالش مهم، آینده این رشته در ایران را دچار تردیدهای جدی می‌کند. چراکه دانش‌آموختگان آن بدلیل نوع سرفصل‌های تحصیلی از دانش تخصصی و مهارتی در زمینه برنامه‌ریزی جنسیتی برخوردار نیستند و در عین حال از دانش تخصصی و نظری در حوزه حقوق نیز کم بهره هستند و در برزخ بین این دو تخصص دست و پنجه نرم می‌کنند.

این برزخ، پس از فراغت از تحصیل و در مرحله وضعیت دانش‌آموختگی تشدید می‌شود چراکه به گواه مستندات در لیست استخدام‌های کشوری، دانش‌آموختگان این رشته کمترین شانس برای استخدام را دارند. این چالش در یک دهه اخیر تشدید شده، چرا که نگاه سیاست‌گذاران به حوزه زنان به عنوان یک حوزه تخصصی تغییر نکرده و در اکثر انتصابات حتی در پست‌های مشاور در امور زنان و خانواده در همه سطوح، کمتر از دانش‌آموختگان این رشته استفاده می‌شود. علاوه بر این در سطح آکادمیک نیز این رشته محدود به حوزه مطالعاتی در توصیف وضعیت زنان و یا بررسی نابرابری‌های جنسیتی و در حقیقت به داده‌هایی «درباره زنان» باقی مانده و نتوانسته در قالب تخصصی خود دانش بومی و نظریه بومی «برای زنان» تولید کند. در کنار هم قرار دادن این موقعیت‌ها در کنار یکدیگر نشان می‌دهد که آینده این رشته در ایران با چالش‌های جدی مواجه است. بر این اساس هدف این مطالعه بررسی آینده رشته مطالعات زنان در ایران بر بستر چالش‌های موجود است.

اگرچه این حوزه در عرصه جهانی نیز با چالش‌های متعددی روبروست، اما نوع چالش‌های موجود در ایران با چالش‌های دیگر کشورها قدری متفاوت‌تر است. نوع چالش‌های موجود در ایران در مبنای نظری-ایدئولوژیک رشته و در ساختار آموزش باقی مانده و مانع از

شکل‌گیری آینده‌ای چارچوب‌مند برای آن می‌شود. اما در سطح جهانی دستاوردهای رشته فرصتی برای شناسایی دقیق چالش‌های آن در آینده شده، چالش‌هایی همچون فاصله‌ای که مطالعات زنان بین خود، سایر اندیشمندان فمینیست و نهاد دانشگاه ایجاد کرده و یا تمایل نظریه پردازان مطالعات زنان به ایجاد مجموعه‌ای جایگزین از شیوه‌های ایدئولوژیک و دانشگاهی (جدایی طلبی) ابراز می‌کنند. بنابراین سطح تحلیل برای آینده پژوهی این رشته نیز در ایران تجربه‌ای متفاوت خواهد بود.

۲. ملاحظات نظری

از نظر آکادمیک و نگاه رشته‌ای؛ مطالعات زنان رشته‌ای است که از روش‌های فمینیستی و میان رشته‌ای برای بررسی زندگی و تجربیات زنان بر بستر ساختارهای اجتماعی و فرهنگی استفاده می‌کند (شاو و لی، ۲۰۱۴). در این رویکرد، نقش قدرت و منابع آن در تلاقی با ویژگی‌هایی همچون نژاد، هویت، طبقه اجتماعی، محل سکونت در تولید و بازتولید نابرابری‌های جنسیتی مورد بررسی قرار می‌گیرد. هدف غایی و محوری مطالعات زنان ایجاد عاملیت در زنان و توسعه توانمندی‌های آنان در مسیر شکوفایی توانایی‌ها و استعدادهای آنهاست. مطالعات زنان پنجره‌ای جدید در ساختار دانش کلاسیک تلقی می‌شود که می‌تواند به عنوان یک لنز حساس به جنسیت؛ تاریخ، روند تکامل، ساختارها، فرایندها و برون‌دادها را در نهادهای مختلف مورد واکاوی قرار دهد. بنابراین هدف اصلی این رشته مطالعه «درباره زنان» نیست و هدف اصلی مطالعه «برای زنان» است. اگر چه این رویکرد در بین اکثر نظریه پردازان و محققان این رشته، به عنوان یک وجه مشترک تلقی می‌شود، اما در نقطه حرکت و آغازین آن توافق جدی وجود ندارد. یکی از مهمترین انتقادات فمینیست‌ها عدم بی طرفی در دانش جامعه شناسی و تسلط رویکرد و ایدئولوژی مردانه بر آن بود و بر این اساس راهبردهای مختلفی در توسعه دانش نظری این رشته پیشنهاد دادند. ابوت و والاس (۱۹۹۱) با بررسی راهبردهای مختلف فمینیست‌ها در توسعه نظریه‌ها و مفاهیم حوزه مطالعات زنان آنها در سه رویکرد ادغام، جدایی طلبی و بازسازی مفاهیم طبقه بندی کردند و در نقد و بررسی هر سه رویکرد نشان دادند که «بازسازی مفاهیم» راهبردی واقع بینانه در این مسیر است. از این زمان به بعد ما با دو حوزه کلی در عرصه مطالعات زنان مواجه هستیم که قابل تقسیم بندی به «حوزه پژوهشی - مطالعاتی» و «رشته دانشگاهی» است.

در رویکرد اول، می‌توان به مطالعات زنان به عنوان یک حوزه مطالعاتی با استفاده از نگاه جنسیتی بر بستر علوم مختلف اشاره کرد. به عنوان مثال در مطالعات حوزه تکنولوژی، اقتصاد، محیط زیست، روانشناسی، پزشکی و بیولوژی به متغیر «جنسیت» به عنوان یک عامل «تیین‌گر» توجه و مباحث جدی برای مقایسه و تحلیل موقعیت و دسترسی‌های دو جنس مطرح می‌شود. در این رویکرد می‌توان به مطالعات چندرشته‌ای اشاره کرد که نقش مهمی در توسعه دانش تجربی در حوزه زنان داشته است. یکی از دلایل مهم در توسعه این بخش از دانش، خصلت «رویکردهای چندرشته‌ای» است که از دانش رشته‌های مختلف نشأت می‌گیرد اما در محدوده آنها باقی می‌ماند و تولید نظریه نمی‌کند؛ اما با استفاده از تخصص فنی خود نتایج قابل مقایسه و کاربردی را ارائه می‌دهد و می‌توان آن را در دسته مطالعات «درباره زنان» تقسیم نمود.

اما در رویکرد دوم مطالعات زنان را می‌توان به عنوان «رشته تخصصی» مورد بررسی و واکاوی قرار داد که عمدتاً در تلاش برای تولید نظریه جدید و تولید راهبردهای نظری برای شناخت دقیق‌تر الگوهای رفتاری و ریشه نابرابری و تبعیض بویژه در عرصه جامعه است. در این بخش ما با رویکردهای بین رشته‌ای، که پیوندهای بین رشته‌های مختلف را در یک مجموعه هماهنگ و منسجم قرار داده و یافته‌ها را مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد، مواجه هستیم. موضوعات مرتبط با رفتارهای جنسیتی در حوزه مدیریت، سیاست، سلامت، اقتصاد، آموزش از جمله مطالعاتی هستند که وابستگی زیادی به این رویکرد دارند. تاکید مولف بر این طبقه‌بندی از آنجا نشأت می‌گیرد که بسیاری از محققین در رویکرد اول لزوماً متخصص و صاحب نظر در حوزه مطالعات زنان نیستند، اما نقش مهمی در توسعه دانش کاربردی «درباره زنان» دارند. اما در رویکرد دوم، متخصصین مطالعات زنان با دانش نظری در این حوزه با همکاری دیگر اندیشمندان متخصص در رشته دیگر اقدام به مطالعاتی هم در حوزه زنان و هم در حوزه‌های بین رشته‌ای و حتی فرارشته‌ای برای تولید نظریه‌های جدید و گسترش دامنه دانش تجربی برای توسعه و ارتقاء وضعیت زنان و در حقیقت «برای زنان» دارند. این طبقه‌بندی کمک می‌کند که ما در مسیر آینده نگاری این رشته در ایران به طبقه‌بندی دقیق‌تری دست یابیم.

۳. پیشینه پژوهش

از آغاز تاسیس رشته مطالعات زنان در ایران، یکی از دغدغه‌های مهم متخصصین و صاحب‌نظران دسترسی دانشجویان به منابع آموزشی دقیق و البته کاربردی بوده است. اعزاز (۱۳۸۰) در ابتدای دهه و پس از بازنگری که در رشته رخ داده در بررسی چالش‌های رشته

عنوان می‌کند که منطبق کردن محتوای دروس با نیازهای رشته تحصیلی اهمیت فراوانی دارد و علاوه بر این درباره چالش استخدام دانش‌آموختگان هشدار می‌دهد. نکته ای که توسط مطیع (۱۳۸۰) و اردلان (۱۳۸۰) نیز مورد تاکید قرار می‌گیرد. بصیری (۱۳۸۴) و احمدیان (۱۳۸۹) در تحلیل آسیب شناسی رشته عنوان می‌کنند که تک جنس بودن رشته برای آن تبدیل به معضل شده و همین امر می‌تواند دانش جهت یافته را تولید کند. در ادامه همین دهه، سلیمی مقدم (۱۳۸۸) در آسیب‌شناسی رشته مطالعات زنان در ایران تاکید می‌کند نداشتن منابع درسی منسجم و دقیق؛ علاوه بر عدم هماهنگی و مشخص نبودن سرفصل دروس بطوریکه در دانشگاه‌های مختلف منابع منسجم و دقیقی برای هر درس وجود ندارد و استفاده از این منابع منوط به نظر اساتید است. در کنار نداشتن منابع علمی کافی، تطابق نداشتن سرفصل‌ها و محتوای درس‌ها در دانشگاه‌های گوناگون و یا حتی در یک دانشگاه برای ورودی‌های مختلف؛ هم‌پوشانی محتوای برخی درس‌ها؛ ناروشن بودن جایگاه شغلی، ناآشنایی ساختارهای حکمرانی با کاربست رشته از مهمترین آسیب‌های آن است.

از آغاز دهه ۹۰ شمسی، بدلیل متراکم تر شدن تجربه زیسته در رشته مطالعات زنان، طیف آسیب شناسی‌ها تغییر کرده و به سوی واکاوی‌های عمیق‌تر حرکت میکند. پاپی نژاد (۱۳۹۰) آسیب‌ها را بودن الگو برداری رشته از کشورهای دیگر و سپس شعربافچی (۱۳۹۱) عنوان میکند که ارزیابی عملکرد مدیران گروه‌ها و استادان رشته مطالعات زنان و تهیه ابزارهای کمک آموزشی برای استادان جهت ارتقای کیفیت آموزش امری لازم است. او پیشنهاد می‌دهد تربیت مدرسان و تهیه منابع درسی کارآمد و تمرکز برای تربیت اساتید متخصص، فهم درست از میان رشته ای بودن مطالعات زنان و گنجاندن و تقویت دوره‌های کارورزی و کاربردی می‌تواند تغییراتی را حاصل آورد. احمدی خراسانی (۱۳۹۱) به تعداد بالای دانش‌آموختگان، محدودیت در رشته‌های دکترا، فاصله معنادار بین اهداف ایجادکنندگان رشته مطالعات زنان و کنشگران عرصه جامعه مدنی ناشی از تفوق سیاستگذاری‌های دستوری به شیوه‌های تعاملی به عنوان مهمترین آسیب‌ها اشاره می‌کند. خزعلی (۱۳۹۱) در آسیب شناسی رشته به فرایند جذب دانشجویان و برخورد غیرتخصصی با جذب و در نتیجه نامتوازن بودن پیشینه علمی دانشجویان، ضعف علمی اساتید و منابع درسی اشاره می‌کند. او پیشنهاد می‌کند با ایجاد تنوع در رشته‌های مقطع دکترا، تربیت اساتید متخصص، ایجاد کمیته دائمی ارتقاء رشته مطالعات زنان در دانشگاه‌ها و شورای تحول علوم انسانی، تصویب گروه مستقل رشته مطالعات زنان و خانواده در دانشگاه‌ها بدون وابستگی به دیگر گروه‌های آموزشی و ارزیابی عملکرد مدیران

گروه‌ها و استادان رشته مطالعات زنان و سرانجام با ایجاد مرکزیت جامع علمی مطالعات و تحقیقات زنان و خانواده می‌توان تحولاتی در وضعیت فعلی ایجاد نمود.

توحیدی (۱۳۹۴) در ارائه راهبردهای موثر در تحول در وضعیت فعلی رشته بر توسعه دانش نظری همراستا با الزامات بومی و جهانی، همراستایی محتوای درسی و مطالعات و رساله‌های تحصیلی با اولویت‌ها و مسائل کشور، پرهیز از کپی برداری از رویکردهای معطوف به غرب، ضرورت آشنایی دقیق و تخصصی با نظریه‌های فمینیستی به منظور کاربردی‌سازی و نقادانه از آنها تاکید می‌کند. یحیی‌پور (۱۳۹۵) با کاربردی‌سازی آینده‌نگرانه تاکید می‌کند در مواجهه با مسائل زنان وجود یک رویکرد خارج از سیستم سیاسی و با یک برنامه آینده‌پژوهانه هستیم. او معتقد است مساله در حال حاضر وجود برنامه و یا سیاست‌گذاری نیست، تعارضات سیاسی و رقابت جریان‌های فکری در نحوه پیاده‌سازی این برنامه‌ها تاثیر داشته است.

باقری و بوریایی (۱۳۹۷) در مطالعه خود ضمن واکاوی فرصت‌ها و چالش‌ها تاکید می‌کنند که با وجودی که تهدیدهای محیطی رشته مطالعات زنان و نقاط ضعف درونی نسبت به نقاط قوت و فرصت‌های موجود در آن فزونی دارد، مهمترین نقطه قوت، ضعف، فرصت و تهدید در این رشته را میتوان به ترتیب وجود صدها دانش‌آموخته با انگیزه بالا، عدم غنای متون و محتوای درسی، وجود ساختار مشخص و وجود رابطه میان مطالعات زنان و کنشگری سیاست‌زده دانست. آنها معتقدند با شناسایی تهدیدهای محیطی و محدودیتهای درونی و طرح سیاست‌هایی برای مدیریت و کنترل آنها میتوان سهم ناکارآمدی‌ها را در رشته کاهش داد. روشنی و همکاران (۱۳۹۸) در مطالعه آسیب‌شناسانه خود ضمن مصاحبه با ۲۰ خبره بر واکاوی مهمترین مسائل رشته مطالعات زنان در ایران متمرکز بوده و معتقد است چالش‌هایی مثل ناکارآمدی برنامه درسی، طراحی غیر اصولی رشته، محدودیت در تعداد آموزشگران متخصص، بازنگری‌های متعدد و غیراصولی، ناکارآمدی شیوه پذیرش دانشجو، تعارضات رویکردی بین مدیران، ضعف علمی دانش‌آموختگان و بحران بیکاری آنان، فقر نظریه‌پردازی، دوگانه دولت و دانشگاه و دولت در اهداف رشته، ناکارآمدی رشته در مدیریت مسایل زنان و تاثیرپذیری شدید از رویکردهای سیاسی مهمترین چالش‌ها هستند. راهکارهای پیشنهادی خبرگان نیز شامل بهبود شیوه پذیرش دانشجو، بازآرایی و طراحی مجدد رشته، تخصصی‌شدن برنامه درسی، بهره‌گیری از مدرسان متخصص و دارای دانش نظری، تجربی و بومی، تقویت بنیان نظری رشته، ارتقاء تعاملات دانشگاه با ساختارهای حاکمیتی حوزه زنان و هم‌افزایی بین

رویکردهای مختلف مطالعات زنان است. در این دهه مصاحبه‌های متعددی با صاحب‌نظران و توسعه‌دهندگان رشته از جمله کرمی (۱۳۹۷) نیز منتشر شد که در تحلیل خود بر تسلط و سیطره رویکرد گفتمانی متأثر از رویکردهای سیاسی به عنوان یکی از پیشران‌های مهم در وضعیت مهم رشته تأکید داشتند. با پایان یافتن دهه ۹۰ و ورود به ۱۴۰۰ نیز به نظر می‌رسد تغییر جدی در وضعیت رخ نداده و همانگونه که میرحسینی (۱۴۰۱)، بدره (۱۴۰۱)، شادی‌طلب (۱۴۰۲)، مصری (۱۴۰۲) و شریعت‌پناهی (۱۴۰۲) تأکید دارند ناتوانی در اثربخشی و تولید نظریه بومی، سیاست‌زدگی، مساله برچسب‌زنی و قضاوت شدن از سوی جامعه و مسئولان، انسداد در اشتغال و حضور موثر دانش‌آموختگان، تاسیس رشته بدون تئوری مسلط و اهداف قابل تحقق، ضعف علمی اساتید و در نتیجه ضعف دانش‌آموختگان از مهمترین آسیب‌های پایدار در مورد رشته هستند.

۴. روش تحقیق

در این مطالعه به دلیل ماهیت موضوع و ضرورت ارائه تحلیل دقیق‌تر در مورد آینده‌های ممکن از روش تحلیل لایه لایه علی استفاده شده است. لایه‌بندی، روشی است که قابلیت دستیابی به بالاترین کیفیت در فرایند آینده‌نگری را فراهم می‌کند. در این تکنیک ابتدا، به ساختار مساله (چارچوب مساله و خلق راه حل‌ها)، بعد از آن لایه‌های افقی (شناسایی مساله) و در گام سوم به سطوح عمودی در چهار سطح لیتانی (توصیف رسمی و عمودی موضوع پژوهش)، نظامات علی، گفتمان‌ها و جهان‌بینی و در نهایت تحلیل اسطوره‌ها و استعاره‌ها می‌پردازد. این فرایند قابلیت زیادی در توسعه دامنه و پرباری آینده‌های بدیل، کاریست رویکردهای مختلف، نفوذ به لایه‌های زیرین و در نهایت طرح مباحث عمیق شود.

۱. لایه مساله عینی یا لیتانی (عنایت الله، ۱۹۹۸)، متمرکز بر آشکارترین و عینی‌ترین لایه آینده است که وقوع آن از نظر همه ممکن و از نظر کمی، اطلاعات و داده‌های فراوانی درباره آن موجود است.

۲. لایه علت‌های اجتماعی که شامل عوامل اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و تاریخی و تلاش می‌شود داده‌های کمی بر حسب رابطه علی مورد تحلیل قرار گیرند و در این لایه نقش دولت و سایر کنشگران خاصه گروه‌های تاثیرگذار پر رنگ می‌شود.

۳. لایه سوم مشتمل بر فهم ساختار، جهان بینی و گفتمان است و در حقیقت علل اجتماعی لایه اول را تبیین می‌کند. در این لایه گفتمان‌های مختلف شکل دهنده به آینده مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۴. لایه چهارم متمرکز بر فهم استعاره و نشانه‌هایی که به صورت ناخودآگاه، به شکل‌گیری گفتمان مسلط و جهان بینی که منجر به بروز و ظهور علل اجتماعی و مساله عینی شده، کمک می‌کند. در این لایه عمیق‌ترین روایت‌ها تحلیل و زمینه‌های تمدنی بازنمایی می‌شود.

در این تکنیک فرایند به گونه‌ای است که در لایه عینی با ملموس‌ترین شواهد مواجه هستیم و در لایه اسطوره و استعاره که نهایی‌ترین است با شواهدی ناملموس، اما واقعی نزدیک می‌شویم و بنابراین شناخت و کسب معرفت هم از نظر زمانی و هم به لحاظ درجه عینی و ذهنی بودن آن تغییر می‌کند. لایه اول و دوم ملموس‌تر و لایه سوم و چهارم ناملموس‌تر و به تبع آن شناخت آن‌ها نیز دشوارتر و در بازه زمانی طولانی‌تری به دست می‌آید (حسینی مقدم، ۱۳۸۹). در این مطالعه به منظور تحلیل دقیق لایه‌ها تلاش شد از نظرات ۲۵ متخصص، استاد، محقق و دانش‌آموخته رشته مطالعات زنان که بصورت رسمی منتشر و مستندسازی شده بودند؛ استفاده و پس از استخراج مفاهیم اولیه (۵۳ مفهوم) به طبقه‌بندی براساس هر لایه از تحلیل‌ها دست یافتیم. بدین ترتیب که مفاهیم درون هر مصاحبه به دقت واکاوی و مشخص می‌شد که در کدام لایه از چهار سطح لیتانی یا توصیف، نظام‌های علی، جهان بینی و گفتمان و در نهایت استعاره و اسطوره‌ها قرار می‌گیرد. سرانجام با استفاده از تحلیل علی، ابتدا پیشران‌های کلیدی و سپس عدم قطعیت‌ها شناسایی و بر این اساس چهار آینده بدیل متناسب با وضعیت‌های متصور برای آینده رشته مطالعات زنان پیشنهاد شده است.

۵. یافته‌ها

۱.۵ تحلیل لایه‌های علی چالش‌های رشته مطالعات زنان در ایران

۱.۱.۵ لایه لیتانی یا عینی

از زمان تاسیس رشته مطالعات زنان در میانه دهه ۷۰ و تعیین اهداف کاربردی برای اثرگذاری دانش‌آموختگان این حوزه بر بستر نظریه پردازی و همچنین راهبری حوزه زنان تاکنون تحولات متعددی تجربه شده است که از جمله تغییرات در عنوان رشته، تغییرات در سرفصل‌ها

و منابع درسی و حتی شیوه جذب دانشجویان از جمله آنهاست. با همه این فراز و فرودها بررسی وضعیت فعلی رشته نشان می‌دهد که با چند چالش عمده شامل نرخ بالای دانش‌آموخته جوای کار، طرد دو طرفه دانش‌آموختگان هم از طرف حوزه‌های تخصص فقهی-حقوقی و جامعه‌شناسی، ناکارآمدی در تولید نظریه بومی و حل مسائل زنان و عدم وجود جایگاه ساختاری در پست‌های مرتبط با امور بانوان برای دانش‌آموختگان به منظور اثربخشی در جریان حکمرانی حوزه زنان مشهود و عینی است.

۲.۱.۵ لایه سیستمی / نظام‌ها

در این لایه می‌توان دو جریان عمده تاثیر گذار شامل عوامل سیاسی و ایدئولوژیک و عوامل آموزشی را به عنوان تبیین‌گر مورد بررسی قرار داد.

عوامل سیاسی و ایدئولوژیک: رشته مطالعات زنان بدلیل ماهیت نظری و تاثیرپذیری از جریانات فکری متعدد در آغاز دهه ۸۰ و به منظور تغییر سرفصل‌های آن و متناسب سازی با رویکردهای اسلامی مورد بازنگری کلی قرار گرفت و از آن زمان همین رویه بر رویکردهای نظری و حتی سیاستگذاری در حوزه زنان و از جمله مطالعات زنان ادامه داشته است. در انزوا قرار گرفتن مبتکران طرح رشته مطالعات زنان از همان ابتدای بازنگری و در ادامه سیطره رویکرد ایدئولوژیک در تعیین سرفصل‌ها و منابع و در نتیجه بدلیل کشاکش‌های زیاد بین دو رویکرد فقهی-حقوقی و جامعه‌شناسی برآیند مشخصی برای رشته و کاربردهای آن ایجاد نشد. محدودیت جنسی در پذیرش دانشجو تحت تاثیر رویکردهای ایدئولوژیک و ارزش‌گذاری سویافته بر رشته منجر به مسدود بودن این رشته به مساله زنان و عدم توسعه رویکردها به سوی مسائل جنسیت و امکان فراهم آوردن نظریه‌هایی کاربردی و منطبق با روندهای توسعه و پیشرفت در برون‌دادهای رشته شد. سویافتگی موضوعات پژوهشی و مطالعات این حوزه و از سوی دیگر نگرانی از برخوردهای امنیتی منجر به نوعی تکرار و ناکارآمدی مطالعات و در نتیجه ناقص بودن یافته‌ها در مورد مصادیق نابرابری‌های جنسیتی و عدم به رسمیت شناختن آنها توسط حاکمیت شده است. در حقیقت عوامل سیاسی در مقایسه با یافته‌های پژوهشی و علمی ماحصل مطالعات زنان نقش تعیین‌کننده‌تری در بازنمایی مسائل زنان در حکمرانی دارد.

عوامل آموزشی: از جمله مسائل مهم و مشهود در این بخش طراحی غیراصولی رشته، ضعف پشتوانه نظری بومی و عدم مطلوبیت و ناهماهنگی سرفصل‌ها بود که منجر به تلاش

برای بازنگری رشته شد؛ که بنظر می‌رسد کارآمدی لازم را نداشته است. در کنار این باید به کمبود اساتید متخصص مطالعات زنان، ضعف در تولید محتوا و بدفهمی مطالعات بین رشته‌ای در فضای آکادمیک این حوزه و تقلیل موضوع از جنسیت به «زنان» منجر به انسداد جدی این رشته شده است. علاوه بر این نوع و شیوه جذب دانشجویان در سال‌های گذشته که صرفاً بر اساس رتبه کنکور و بدون حساسیت به پیشینه علمی-تخصصی و مرتبط بودن رشته مقطع کارشناسی صورت گرفته، باعث شده که این رشته به جای تولید نظریه و دانش بومی برای زنان ایران تبدیل به فرصتی برای کسب مدرک کارشناسی ارشد شود. این عوامل در کنار هم تاثیر جدی بر تولید محتوا در فضای آکادمیک این رشته شده و اکثر منابع اثرگذار و دارای محتوای غنی در خارج از فضای آکادمیک تولید و مورد ارجاع قرار می‌گیرد.

جدول ۱. تحلیل لایه لایه علی چالش‌های رشته مطالعات زنان در ایران

سطح تحلیل	موضوع یا مساله	نمونه راهکار پیشنهادی
رشته‌ای	- نرخ بالای دانش‌آموخته جویای کار - عدم پذیرش دانش‌آموختگان در حوزه‌های تخصص فقهی-حقوقی و جامعه‌شناسی - عدم تولید نظریه بومی و ناکارآمدی در حل مسائل زنان - عدم وجود جایگاه ساختاری در پست‌های مرتبط با امور بانوان برای دانش‌آموختگان	- بازآرایی جایگاه رشته در ساختار آموزش عالی - تقویت بنیان‌های نظری و توسعه نظریه‌ها - تخصیص سهمیه شغلی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

سطح تحلیل	موضوع یا مساله	نمونه راهکار پیشنهادی
سیاستی	آموزشی: - طراحی غیراصولی رشته - ضعف پشتوانه نظری بومی - کمبود اساتید متخصص مطالعات زنان - عدم مطلوبیت و ناهماهنگی سرفصل‌ها - بازنگری غیرتخصصی و ناکارآمد - کمبود و ضعف در تولید محتوا - شرایط نادرست پذیرش دانشجو - نداشتن دید بین رشته‌ای اساتید - تقلیل موضوع از جنسیت به «زنان» - تولید دانش تخصصی رشته در خارج از فضای آکادمیک سیاسی-ایدئولوژیک: - نبود برآیند مشخص برای رشته - انسداد سیاسی و وجود محدودیت در تعیین مصادیق و موضوعات پژوهشی - در انزوا قرار گرفتن مبتکران طرح رشته مطالعات زنان - محدودیت جنسی در پذیرش - سیطره رویکرد ایدئولوژیک در تعیین سرفصل‌ها و منابع - عدم آگاهی مسئولین از نیازهای زنان - عدم به رسمیت شناختن انواع نابرابری‌های جنسیتی توسط حاکمیت - تلفیق دو حوزه خانواده و زنان با یکدیگر و تشدید انزوا علمی و تخصصی در هر دو حوزه	- بازآرایی تخصصی و علمی رشته - استفاده از اساتید متخصص - به رسمیت شناختن رشته به عنوان حوزه تخصصی - اصلاح نحوه پذیرش دانشجو و وضع محدودیت تخصصی برای پذیرش - ایجاد کانون صنفی - استقلال هویت گروهی - تقویت رویکردهای بین رشته‌ای - جنس زدایی (ساختار و موضوع مطالعات) - تفکیک مطالعات حوزه خانواده و زنان از یکدیگر - پرداختن تخصصی و علمی به موضوع خانواده در مطالعات جنسیت

نمونه راهکار پیشنهادی	موضوع یا مساله	سطح
- اجماع در رویکردهای ایدئولوژیک در به رسمیت شناختن مسائل و نیازهای زنان - تقویت رویکردهای تخصصی در مقابل رویکردهای افراطی - تقویت ارتباط دانشگاه با نهادهای حاکمیتی حوزه زنان - بومی سازی واقع بینانه و مبتنی بر دانش تخصصی	- تعارض دو رویکرد اسلام گرایی سنتی و تجدد خواه بر سر تعیین اهداف و ساختار رشته - کشاکش دو طرفه در تربیت مبلغ مذهبی در مقابل کنشگر فمینیست - عدم شناخت درست از مبانی فکری رشته مطالعات زنان - وجود نگرش منفی در فرهنگ حاکم بر جامعه و مسائل زنان و رشته مطالعات زنان - افراط گرایی ایدئولوژیک دو سویه (اسلام گرایی، غرب گرایی) - ناروشن بودن چارچوب نظری (اسلامی-ایرانی) و عدم انسجام دانش بومی - تأثیرپذیری همه جانبه مطالعات زنان از سیاست و حاکمیت	گفتمان
- ارتباط موثر با مراکز تخصصی در سطح کشورهای اسلامی و منطقه‌ای - تعامل با مجامع تخصصی در حوزه جنسیت - به رسمیت شناختن موضوع زنان بر بستر مسائل اجتماعی - زدایش رویکردهای امنیتی-سیاسی از مطالعات زنان	- نظریه پردازی و توسعه مکاتب نظری جهانشول برای زنان - راهبری رشته مطالعات زنان در سطح کشورهای اسلامی - طرح مواضع و پیش اسلامي نسبت به زن و خانواده بصورت علمی در سطح دانشگاهی برای اولین بار در ایران و جهان	استفاده

۳.۱.۵ لایه گفتمان یا جهان بینی

یکی از مهمترین منازعات در چند دهه گذشته در فضای آکادمیک ایران در حوزه تعیین مصادیق اسلامی بودن مطالعات علوم اجتماعی (در معنای عام) از جمله مطالعات زنان به عنوان یکی از زیر رشته های این حوزه بوده است. این منازعات در سطح کلان سیاسی از زمان پیروزی انقلاب و با تاسیس شورای عالی انقلاب فرهنگی به عنوان یکی از ارکان نظارتی بر آموزش عالی وجود داشته و تعارض دو رویکرد اسلام گرایی سنتی و تجدد خواه بر سر تعیین اهداف و ساختار رشته مطالعات زنان مستند و مشهود است. در حقیقت طرفین این گفتمان در یک کشاکش دو طرفه در تربیت مبلغ مذهبی در مقابل کنشگر فمینیست قرار دارند و همین امر

منجر به نوعی افراط گرایی ایدئولوژیک دو سویه (اسلام گرایی، غرب گرایی) و وجود نگرش منفی در فرهنگ حاکم بر جامعه و مسائل زنان و رشته مطالعات زنان شده است. یکی از دلایل ادامه دار شده این کشاکش ناروشن بودن چارچوب نظری (اسلامی-ایرانی) و عدم انسجام دانش بومی تحت تاثیر همان جهان بینی مسلط است که تحت تاثیر تسلط سیاسی یکی از این گفتمان‌ها در یک مقطع تاریخی دچار تغییرات سینوسی می شود. به جرات می توان گفت که رشته مطالعات زنان در ایران بیش از آنکه متأثر از مسائل اجتماعی باشد تاثیرپذیری همه جانبه از سیاست و حاکمیت و جهان بینی و گفتمان مسلط دارد.

۴.۱.۵ لایه اسطوره/استعاره

پیروزی انقلاب اسلامی و تاکید رهبران آن بر ضرورت «صدور اندیشه انقلاب اسلامی در جهان» و در عین حال «غرب ستیزی» یکی از مهمترین اسطوره های مسلط در زبان و اندیشه حاکمیت در چهار دهه گذشته بوده است. بر همین اساس نیز بسیاری از ساختارهای حاکمیتی در سیاستگذاری و تعیین اهداف و الزامات برنامه ریزی این انگیزه را مد نظر قرار داده اند. از همین منظر نیز مهمترین نمادها و نشانه های این نظام معنایی در اهداف تعیین شده برای این رشته قابل رویت است. طرح مواضع و بینش اسلامی نسبت به زن و خانواده بصورت علمی در سطح دانشگاهی برای اولین بار در ایران و جهان، نظریه پردازی و توسعه مکاتب نظری جهان‌شول برای زنان و راهبری رشته مطالعات زنان در سطح کشورهای اسلامی از جمله این استعارات در نظام معنایی این رشته بوده است و همواره این اهداف دنبال می شود.

۲.۵ تدوین چهار آینده بدیل برای رشته مطالعات زنان در ایران

تحلیل علی فرصت مناسبی برای شناسایی دقیق ابعاد پیدا و پنهان موضوع را فراهم می سازد. بر همین اساس نیز امکان طرح آینده های دقیق تری بر اساس مهمترین پیشران های موثر در شکل دهی آینده های ممکن را موجب می شود. در طرح آینده های ممکن، دو وجه مهم «تخصصی شدن رشته» و «کاربردی شدن مطالعات زنان با اتکاء به مطالعات میان رشته ای بر بستر ایران» بر اساس نگاه نخبگان و مرور تجارب بین المللی، مورد توجه قرار گرفته است.

۱.۲.۵ پیشران‌های کلیدی

بر اساس نگاه خبرگان و بر اساس تجربه‌های بین‌المللی (مالزی، اندونزی، عمان، پاکستان)، بیشترین امکان برای تغییر در وضعیت، با توجه به امکانات فعلی، استفاده از ظرفیت «میان رشته‌ای شدن» و حرکت به سوی «تخصصی شدن» رشته است. این پیشران‌ها در سطوح مختلف امکان بهره‌مندی از ظرفیت تخصصی و کاربردی شدن آن را بدنیا خواهد داشت. در رویکرد میان رشته‌ای شدن، این امکان که دپارتمان‌های تخصصی، به سوی مطالعات زنان حرکت کنند را فراهم می‌سازد و در این بستر مطالعاتی که درباره زنان انجام می‌شود، تنوع و تکرار بیشتری خواهد داشت و در عین حال بسترهای متنوع‌تری از داده‌های مرتبط با موضوع زنان حاصل خواهد آمد. در کنار این روند، نگاه تخصصی به رشته آن را به عنوانی حوزه‌ای تخصصی که نیازها و ابزارهای تخصصی (داده‌های اماری، تحلیل جنسیتی، برنامه ریزی جنسیتی، سیاستگذاری معطوف به نتیجه) باعث می‌شود، که انسداد فعلی به سوی نتایج عملی تغییر وضعیت دهد. البته این در حالی است که در نخستین گام باید رویکردهای سیاسی و تسلط بیش از اندازه حکمرانی سیاسی را در فرایند تغییرات در آینده رشته کنترل کرد.

۲.۲.۵ عدم قطعیت‌های کلیدی

در نگاه خبرگان مورد بررسی وضعیت نامناسب رشته در همه سطوح اعم از پذیرش، آموزش و وضعیت استخدام و اثرگذاری بر روندهای سیاست‌گذاری و حکمرانی، بیانگر آینده‌ای مبهم و غیر روشن برای رشته بود. نگاهی عمیق‌تر به دلایل این ناامیدی نشان می‌دهد که دو موضوع عمده شامل «تسلط و یا عدم تسلط رویکردهای سیاسی و ایدئولوژیک» و «تغییر و یا عدم تغییر ساختار آموزشی» رشته (اعم از پذیرش، آموزش و کاربردی شدن) به عنوان دو نااطمینانی و یا عدم قطعیت مطرح می‌شود. در زمینه تسلط رویکرد ایدئولوژیک و سیاسی، خبرگان به طرز گسترده‌ای بر این حوزه و نقش مهم آن در ناکارآمدی رشته و در عین حال فرایند پیچیده برای تغییر تاکید نمودند. در بعد سیاسی، وجود نگرش منفی در فرهنگ حاکم بر جامعه و مسائل زنان و رشته مطالعات زنان، تاثیرپذیری همه جانبه مطالعات زنان از سیاست و حاکمیت، عدم به رسمیت شناختن انواع نابرابری‌های جنسیتی توسط حاکمیت، انسداد سیاسی و وجود محدودیت در تعیین مصادیق و موضوعات پژوهشی، تغییرات گسترده در اهداف، فرایندها و کارگزاران رشته با تغییر دولت‌ها و در انزوا قرار گرفتن مبتکران طرح رشته مطالعات زنان از جمله موارد مورد اشاره و مشترک بود. در زمینه ایدئولوژیک نیز به تعارض دو رویکرد

اسلام‌گرایی سنتی و تجدد خواه بر سر تعیین اهداف و ساختار رشته، افراط‌گرایی ایدئولوژیک دو سویه (اسلام‌گرایی، غرب‌گرایی)، کشاکش دو طرفه در تربیت مبلغ مذهبی در مقابل کنشگر فمینیست و سیطره رویکرد ایدئولوژیک در تعیین سرفصل‌ها و منابع می‌توان اشاره نمود. در بخش آموزش نیز طیف گسترده‌ای از مسائل از جمله طراحی غیراصولی رشته، ضعف پشتوانه نظری بومی، کمبود اساتید متخصص مطالعات زنان، عدم مطلوبیت و ناهماهنگی سرفصل‌ها، کمبود و ضعف در تولید محتوا به عنوان مهمترین شاخص‌هایی که تغییرات را کند می‌کند اشاره شده است. در نگاه اکثر خبرگان، این فرایند بشدت وابسته به بعد سیاسی و ایدئولوژیک است و در عمل بدلیل عدم اطمینان از تغییرات گسترده در رویکردهای فعلی، نمی‌توان انتظار داشت که تغییرات سریع رخ دهد.

۳.۲.۵ آینده‌های بدیل

از ترکیب نا اطمینانی‌های فوق، می‌توان به چهار حالت برای آینده رشته دست یافت که شمای کلی آن در یک جدول (شماره ۲) ارائه شده و سپس هر یک از این آینده‌ها مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

جدول ۲. آینده‌های بدیل رشته مطالعات زنان در ایران

آینده‌های بدیل		بازآرایی و یا عدم بازآرایی رشته	
		عدم بازآرایی	بازآرایی
تسلط و یا عدم تسلط	تسلط	انحلال و خاموشی	بومی‌گرا-اصول مبنا
رویکرد سیاسی و ایدئولوژیک	عدم تسلط	بومی‌گرا-شاهد مبنا	تخصصی-راهبری

با توجه به جدول فوق، آینده‌های بدیل رشته مطالعات زنان در ایران این چهار شکل می‌تواند باشد:

اول. خاموشی - انحلال: در این افق، رشته با ادامه وضعیت فعلی، دچار استمرار در عدم اثربخشی و انزوا در حوزه زنان هم‌نظری و هم‌راهبردی به معنای طرد دو طرفه هم از سوی آکادمیک و هم حکمرانی می‌شود. در این افق، برونده‌های رشته مطالعات زنان هم از نظر محتوا که شامل تولید دانش نظری به روز و در عین حال تولید چارچوب‌های بومی و کاربردی برای شناسایی، تبیین و ارائه راه‌حل‌های واقع‌بینانه برای مسائل زنان در ایران که برای

حکمرانی جاذبه دارد و هم دانش آموختگان آن دچار انزوا و طرد می شوند. ادامه این روند نتیجه‌ای جز حذف خاموش و سپس انحلال این رشته را بدنبال خواهد داشت.

دوم. بومی‌گرا-اصول مبنا: در این افق، رشته ضمن توجه به مسائل بومی زنان در اولویت‌گذاری و تعیین مصادیق نابرابری، در سیطره رویکردهای سیاسی و ایدئولوژیک صرف باقی می‌ماند و همراه با توسعه کمی رشته از نظر فراگیران و دانشجویان، تاسیس گروه و دانشکده‌های متعدد بر بستر آموزش عالی و دیگر ساختارهای آموزشی موازی، اما همچنان بدلیل سیطره رویکردهای ایدئولوژیک و مداخلات سیاسی به قرائت سنتی بسنده شده و در نتیجه دانش تولید شده محدود به موضوعات کلاسیک و تکراری، بدون اثربخشی در سطوح نظریه پردازی و یا سیاست‌گذاری باقی می‌ماند. با توجه به کارکرد این افق در کنار افق اول، می‌توان گفت نتیجه حفظ وضع موجود خواهد بود.

سوم. بومی‌گرا-شاهد مبنا: در این افق، ضمن توجه به مسائل بومی، توجه به مهارت‌های برنامه‌ریزی جنسیتی بر اساس داده‌های مبتنی بر جنس (زن و مرد)، بر بستر رشته توسعه می‌یابد. در این رویکرد مستندات حاصل از تحلیل جنسیتی داده‌ها اولویت‌ها و نیازهای واقعی در حداقل چهار بعد اصلی توسعه شامل آموزش، بهداشت، اقتصاد و سیاست را نشان می‌دهد و نوعی سیالیت در زمینه‌های پژوهشی و آموزشی و انعطاف در شناسایی، تبیین و ارائه راهبرد رخ خواهد داد. در این افق، فضای گفتمانی مبتنی بر داده‌های شاهد محور (داده‌های مبتنی بر جنس) به رشته‌های مختلف توسعه یافته و رویکردهای میان رشته‌ای به کمک توسعه رشته و برون‌دادهای آن خواهند آمد و چارچوب‌های ملی قابلیت تولید بر اساس واقعیت‌های موجود در جامعه خواهند داشت و استانداردسازی شاخص‌های حوزه زنان با دانش روز پیوند می‌خورد. در این مسیر سهم برون‌دادهای متنوع افزایش می‌یابد و شاهد کنشگری دانش آموختگان، کاربست گفتمان رشته در سیاست‌گذاری کلان و توجه به کیفیت رشته از نظر منابع، تنوع و تخصص اساتید و رفع برخی انسدادها در زمینه گفتمان اجتماعی رشته خواهیم بود. این رویکرد در سایه افق دوم، امکان تولید دانش تخصصی و کاربردی برای منطقه محدودتری از جغرافیای سیاسی و ایدئولوژیک را فراهم می‌آورد (کشورهای اسلامی) و گفتمان این رویکرد در محدوده موضوعات کلاسیک، اما با ادبیات مدرن‌تر ارائه خواهد شد. اما بدلیل سیطره رویکردهای ایدئولوژیک و سیاسی، این افق نیز کارکردی ابزاری خواهد داشت. از جمله اینکه بسیاری از نیازهای حاصل آمده از تحلیل جنسیتی، از قرار گرفتن در اولویت‌های برنامه‌ریزی کنار خواهند رفت. در عین حال بدلیل عملکرد سیاسی، پس از کنار کشیدن یک

جناح از قدرت، برنامه‌ها و اولویت‌ها تغییر خواهند کرد و اقدامات مقطعی و ناپایدار خواهد بود. بنابراین برون‌دادهای این افق نیز در سایه برون‌دادهای افق اول، به سوی انزوا و سپس خاموشی خزنده خواهد رفت و در بازه‌های زمانی بعدی محو و یا دچار انقضاء زمانی و حتی حذف خواهد شد و کاربردی برای دهه‌های بعدی نخواهد داشت.

چهارم. تخصصی- راهبری: در این افق بازآرایی رشته بصورت هوشمندانه، کیفی و با رویکرد تخصص‌گرایی با استفاده از ترکیب رویکردهای شاهد مبنا و در عین حال اقدامات پایدار رخ خواهد داد. در این رویکرد ضمن تحلیل و واکاوی سطوح مختلف ذینفعان و سیاست‌زدایی از آن، دانش در دو سطح تخصصی و کاربردی مورد توجه قرار خواهد گرفت و منابع آموزشی تدوین و توسعه خواهد یافت. در این افق برخورداری از دانش روز در حوزه زنان و در عین حال حرکت به سوی رویکردهای جنسیتی (تحلیل جنسیتی و برنامه‌ریزی جنسیتی) در سطوح مختلف ملی، منطقه‌ای و جهانی، در کنار دانش دقیق از مسائل بومی و ضرورت‌های ملی منجر به تولید نظریه‌های بومی و چارچوب‌های کاربردی برای توسعه حوزه زنان هم از نظر علمی و هم کاربردی خواهد شد. از جمله اقدامات مهم در این بخش، تغییر در روش پذیرش دانشجو و تسلط کیفیت بر کمیت، روزرسانی منابع درسی بر اساس رویکردهای روز و در عین حال توجه به مسائل بومی و توسعه تخصصی رویکردهای میان‌رشته‌ای خواهد بود تا کاربست برون‌دادهای آن برای ذینفعان در سطوح مختلف فراهم شود. این رویکرد در سایه افق سوم، امکان تعامل هوشمندانه با دانش حوزه زنان و مبتنی بر رویکردهای جنسیتی، در سطح فرامنطقه‌ای فراهم خواهد شد.

۶. نتیجه‌گیری

توسعه رشته مطالعات زنان عمدتاً به عنوان یک فرصت اجتماعی برای بازنمایی صدای حداقل پانجاه درصد از جامعه در سطح آکادمیک اهمیت ویژه‌ای دارد. هر چند با بررسی تجارب مراکز مختلف در سطح منطقه و جهان می‌توان به طیف متنوعی از اهداف برخورد کرد، اما در ایران هدف از تاسیس رشته توسعه رویکردهای نظری متناسب با محیط فرهنگی و اجتماعی ایران و همچنین تربیت متخصصین کارآمد برای جریان‌سازی تخصصی در حوزه زنان و همچنین توسعه تعاملات و الگوسازی از ایران در حوزه مطالعات زنان بوده است. هر چند مروری بر وضعیت فعلی نشان داد که با گذشت دو دهه و نیم از تاسیس این رشته تاکنون فاصله معناداری بین اهداف و دستاوردها وجود دارد. تحلیل لایه لایه چالش‌های رشته مطالعات زنان در ایران

نشان داد که مساله تسلط رویکردهای سیاسی-ایدئولوژیک و کیفیت آموزش به عنوان محوری‌ترین چالش‌ها که مانع شکل‌گیری آینده‌ای قطعی می‌شوند، نقش محوری در وضعیت فعلی رشته دارند و آنچه مسلم است اینکه آینده این رشته در ایران با چالش‌های جدی مواجه است. بنابراین با محوریت این دو پیشران مهم چهار آینده احتمالی شامل خاموشی-انحلال، بومی‌گرا-اصول مبنا، بومی‌گرا-شاهد مبنا و تخصصی-راهبری برای رشته مطالعات زنان در ایران پیش بینی شد و وضعیت‌های احتمالی در هر یک مورد واکاوی قرار گرفت. در افق اول پیش بینی شده که در صورت عدم بازنگری درست و تخصصی و تمرکز بر روند پذیرش دانشجو بدون در نظر گرفتن زیرساخت‌های لازم آموزشی و تخصصی و همچون روند فعلی، رشته در مسیر بی‌اثری و اضمحلال قرار خواهد گرفت و در ساحت آکادمیک به سوی خاموشی خواهد رفت. در دو آینده بدیل بومی‌گرا-اصول مبنا و شاهد مبنا (داده‌های مبتنی بر جنس)، وضعیت مختلف در ارتباط با آینده بدیل اول مورد بررسی قرار گرفت و در نتیجه می‌توان دید در سایه امتداد وضعیت فعلی (آینده بدیل اول)، مطالعات زنان نهایتاً به ادامه وضع موجود و یا در بهترین حالت قابلیت استفاده ابزاری در مقاطع محدود را خواهد داشت و فراز و فرودهای مختلف را تجربه خواهد کرد.

در آینده بدیل چهارم، رویکرد تخصصی با محوریت سیاست زدایی از رشته و حرکت به سمت تخصصی شدن می‌توان در مسیر توسعه رشته حرکت نمود. نکته مهم در تحلیل آینده بدیل چهارم این است که بی‌توجهی به دو وجه تخصصی شدن و به روز بودن منابع رشته و در عین حال شناسایی دقیق بستر ایران به عنوان زیست بوم مطالعاتی و آکادمیک نقش مهمی در تعیین آینده‌ای موثر و کارآمد برای این رشته خواهد داشت. یکی از مهمترین چالش‌های رشته «تولید نظریه» بر اساس نیازهای بومی و شناخت مسائل ملی است. در حال حاضر، این رشته بیشترین تلاش خود را در حوزه نظریه‌پردازی و تولید دانش در محدوده مسائل فقهی و حقوقی زنان متمرکز کرده، در حالی که عدالت قضایی یکی از حوزه‌های نابرابری جنسیتی در ایران تلقی می‌شود و بسیاری از دیگر حوزه‌ها از جمله ادراک دقیق از نظام فرهنگی و اجتماعی که تاثیر بسزایی بر تقسیم کار جنسیتی، تقسیم قدرت، کنترل منابع و تفاوت‌ها در فضاهای مختلف جغرافیایی کشور ما که بسیار متنوع و متکثر است؛ هنوز نیازمند شناسایی و تولید ادبیات نظری است.

تحلیل لایه لایه علی نشان داد برای اثربخشی رشته دو راهبرد مهم را می‌توان پیش روی این مسیر در نظر گرفت. در راهبرد اول، «تخصصی شدن» رشته اهمیت بسزایی دارد و اقدام به

بازآرایی سرفصل‌های درسی، توجه جدی به مهارت‌های تخصصی و تکنیکی برای تحلیل داده‌های مبتنی بر جنس، تحلیل جنسیتی و برنامه‌ریزی جنسیتی می‌تواند وضعیت فعلی را با کمترین هزینه ارتقاء دهد. اعمال کنترل بیشتر بر نحوه جذب دانشجو و توجه جدی به ظرفیت‌های دانشجویان جذب شده در این رشته و بالا بردن توان تحلیلی و تخصصی آنها نقش مهمی در ارتقاء کیفیت دانش آموختگان آن خواهد داشت.

در راهبرد دوم با اتکاء به رویکرد «بین‌رشته‌ای» می‌توان به توسعه مطالعات زنان به عنوان رویکرد پژوهشی عمل نمود و با تشویق محققان سایر رشته‌ها برای توجه به موضوع جنسیت، زنان و توجه به بستر خانواده در پژوهش‌های خود به توسعه دانش این رشته کمک کرد. در این رویکرد شاهد ایجاد نظریه و دانش جدید بر بستر مطالعات تخصصی سایر رشته‌ها، بصورت کاربردی خواهیم بود. هر چند در حال حاضر این رویکرد در بسیاری از حوزه‌های تخصصی مثل سلامت، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی در کشور ما جاری است، اما تفاوت مهم در این است که در اکثر کشورهای جهان، محققین ارتباط نزدیکی با صاحب‌نظران و متخصصین حوزه مطالعات زنان دارند و نتایج حاصل از مطالعات، توسط این افراد بر اساس رویکردها و تحلیل جنسیتی به درستی تحلیل و بررسی می‌شود و این گونه امکان بازتولید کلیشه‌ها و پیش‌فرضها را به حداقل می‌رساند. عدم ارتباط شبکه‌ای بین صاحب‌نظران حوزه مطالعات زنان به عنوان یک موضوع فرارشته‌ای یکی از مشکلات مهم در مطالعات مربوط به حوزه زنان در کشور ما است و در بسیاری موارد، نتایج و یافته‌های دیگر رشته‌ها به دلیل عدم برخورداری از تحلیل درست جنسیتی، توسط صاحب‌نظران این رشته رد می‌شوند. این در حالی است که بیشترین ظرفیت موجود برای توسعه دانش تخصصی متناسب با نیازهای ملی و بومی، در همین راهبرد نهفته است و کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

نگاهی به روند تحولات رشته مطالعات زنان در دیگر کشورها نیز نشان می‌دهد که توسعه رویکردهای بین رشته‌ای و فرارشته‌ای و از همه مهتر رویکردهای جنسیت و توسعه در حال حاضر موفق‌تر عمل نموده تا اینکه رشته مطالعات زنان به عنوان یک حوزه مطالعاتی خاص و با اولویت‌های محدود در یک پارتمان دنبال شود. استفاده از ظرفیت‌های دانش روز از جمله رویکردهای جنسیت و توسعه امکان ارائه تصویر دقیق‌تری از نیازهای هر دو جنس و در عین حال مبتنی بر مناسبات فرهنگی و اجتماعی (همچون نظام قدرت، کنترل منابع، تقسیم نقش‌های جنسیتی) را فراهم خواهد آورد و اثربخشی رشته و دستاوردهای آن بر طیف وسیع‌تری از جمعیت کشور متمرکز خواهد بود.

کتاب‌نامه

- احمدیان، محمدرضا (۱۳۸۹)، *افتراح اندیشمندان پیرامون رشته مطالعات زنان*، مجله ریحانه، مرکز امور مشارکت و زنان، سال چهارم، شماره ۵.
- احمدی خراسانی، نوشین (۱۳۹۱)، *رشته مطالعات زنان: از فعالان جنبش زنان تا دختران حوزه علمیه*، مهرنامه، سال سوم، شماره ۲۳.
- اردلان، پروین (۱۳۸۰)، *رشته مطالعات زنان: مهمان ناخوانده رشته علوم اجتماعی*، زنان، شماره ۸۳، ص ۳۲
- اعزاز، شهلا (۱۳۸۱)، *درآمدی بر تاسیس رشته مطالعات زنان در ایران*، مجله ریحانه، مرکز امور مشارکت و زنان، سال ۱، شماره ۱.
- افشاری کرمانی، محمدحسین (۱۳۹۸) *طراحی آینده بر اساس روش تحلیل لایه های علی (CLA)*، فرهنگ پژوهش، دوره ۱۲، شماره ۳۸ ویژه علوم اجتماعی، صص ۱۳۳ تا ۱۵۶
- آبوت، پاملا و والاس، کلر (۱۹۹۱)، *جامعه شناسی زنان*، منیژه نجم عراقی، ۱۳۸۰، تهران، نشر نی
- باقری، شهلا؛ بوریانی، زهرا (۱۳۹۷)، *آسیب شناسی راهبردی رشته مطالعات زنان در ایران* کاربست مدل SWOT، دو فصلنامه علمی-تخصصی تحول در علوم انسانی، دوره ۱، شماره ۱.
- بدره، محسن (۲ تیرماه ۱۴۰۱)، *مشکلات، کاستی ها و فرصت های پیش روی رشته مطالعات زنان و خانواده*، خبرگزاری دانشجو، لینک: snn.ir/004GiC
- بصیری، مریم (۱۳۸۴)، *زنان و خانواده در مطالعات دانشگاهی: گزارشی از راه اندازی رشته مطالعات زنان و مطالعات خانواده در دانشگاه های کشور*، پیام زن، سال چهاردهم، شماره ۲.
- پاپی نژاد، شهربانو (۱۳۹۰)، *فمینیسم در ترازوی نقد: مطالعات زنان*، قم، دفتر نشر معارف.
- توحیدی، نیره (۱۳۹۴)، *رشته مطالعات زنان در ایران*، آزادی اندیشه، شماره ۱، صص ۱۵۰ تا ۲۱۴.
- حسینی مقدم، محمد (۱۳۸۹) *کاربرد آینده پژوهی در علوم سیاسی با تکیه بر روش تحلیل لایه لایه علت ها*، مجله رهیافت های سیاسی و بین المللی، شماره ۲۳، ص ۱۶۹ تا ۱۸۸.
- خزعلی، کبری (۱۳۹۱)، *بایدها و نبایدهای مطالعات زنان در گفتگو با رییس شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده: فرصت ها و تهدیدها*، نگاهی انتقادی به رشته مطالعات زنان در ایران، مجله زمانه، شماره ۲۷-۲۸، ص ۴۸ تا ۵۰.
- روشنفکر، کبری (۲۸ شهریور ۱۳۹۶) *اجماعی درباره سرفصل های این رشته نیست*، ایرنا، لینک: <https://ima.ir/xjmHnb>
- روشنی، شهره؛ برزگر، خدیجه؛ شاهچراغیان، مریم؛ مومن، رقیه سادات (۱۳۹۸)، *«رشته مطالعات زنان در ایران: چالش ها و راهکارها»*، پژوهشکده زنان دانشگاه الزهرا، دوره ۷، شماره ۳، صص ۹ تا ۵۰.
- سلیمی مقدم، سمیه (۱۳۸۸)، *آسیب شناسی رشته مطالعات زنان در ایران*، مجله حوراء، شماره ۳۱

آینده‌نگاری رشته مطالعات زنان در ایران (لیلا فلاحتی) ۱۷۹

شادی‌طلب، ژاله (۱ مهر ۱۴۰۲) مطالعات زنان را نباید محدود به مطالعات خانواده کرد/ به اهداف خود در رشته مطالعات زنان نرسیدیم، خبرگزاری کتاب ایران (ایبنا) لینک:

<https://www.ibna.ir/vdcgx39w3ak9t74.rpra.html>

شریعت پناهی، نسیم (۲۸ مرداد ۱۴۰۲)، نیازمند بازگشت مطالعات زنان به جایگاه دانشی خود هستیم/ مطالعات زنان نه در دانشگاه جایگاه خود را پیدا کرده، نه در جامعه و سیاست! خبرگزاری کتاب ایران

(ایبنا)، لینک: <https://www.ibna.ir/vdcfmjdmxw6djja.igiw.html>

شعربافچی زاده، مرضیه (۱۳۹۱). نگاهی انتقادی به رشته مطالعات زنان و سرفصل هایش، مجله زمانه، شماره ۲۸-۲۷.

صادقی فسایی، سهیلا (۱۱ اسفند ۱۳۹۴)، بررسی مسایل و مشکلات رشته‌ی تحصیلی مطالعات زنان، نشست علمی مرکز مطالعات و تحقیقات زنان دانشگاه تهران، انجمن جامعه‌شناسی ایران: گزارش نشست جامعه‌شناسی زنان و جنسیت (مطالعات زنان)

عنایت الله، سهیل (۱۹۹۸) تحلیل لایه لایه ای علّت‌ها (نظریه و مورد کاوی های یک روش شناسی یکپارچه و متحول ساز آینده پژوهی- مجموعه مقالات)، مترجم: مسعود منزوی، دوم، تهران: موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، ۱۳۹۵، ص ۹

مصری، کتابون (۱۵ مرداد ۱۴۰۲) نیازمند بازبینی در مطالعات زنان بدون تقلید از کشورهای دیگر هستیم/ مطالعات زنان می‌تواند از بروز جنبش‌های نامعقول جلوگیری کند، خبرگزاری کتاب ایران (ایبنا) لینک:

<https://www.ibna.ir/vdcawenei49ny01.k5k4.html>

مطیع، ناهید (۱۳۸۰)، مطالعات زنان: تعلیق واقعیت یا تعیین موقعیت زنان، زنان، شماره ۸۰، ص ۳۷

میرحسینی، زهرا (۲ تیرماه ۱۴۰۱)، مشکلات، کاستی‌ها و فرصت‌های پیش روی رشته مطالعات زنان و خانواده، خبرگزاری دانشجو، لینک: snn.ir/004GiC

کرمی، محمد تقی (۲۹ دی ماه ۱۳۹۷)، رشته مطالعات زنان ضرورت امروز است، ایرنا، لینک:

<https://ima.ir/xjrZd8>

یحیی پور کومله، سمانه (۱۳۹۵)، آینده پژوهی مطالعات زنان در ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه خوارزمی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی

Berger, Michele Tracy; Radeloff, Cheryl (2015). Transforming Scholarship: Why Women's and Gender Studies Students Are Changing Themselves and the World. New York: Routledge.

Boxer, M. J. (2002). Women's Studies as Women's History. *Women's Studies Quarterly*, 30(3/4), 42-51.

Smith, D. E., Sherman, J., & Beck, E. T. (1979). A sociology for women. *The prism of sex: Essays in the sociology of knowledge*, 1. Smith, D. E., Sherman, J., & Beck, E. T. (1979). A sociology for women. *The prism of sex: Essays in the sociology of knowledge*, 1.

Shaw, Susan M.; Lee, Janet (23 April 2014). Women's voices, feminist visions: classic and contemporary readings (Sixth ed.). New York, NY: McGraw-Hill.